

Gondolatok a római jog szerepéről a XXI. században

1.

Európa, s különösen az Európai Unió identitását az utóbbi évtizedekben a jog területén is a szorosabb együttműködésben keresi. A gazdasági előnyökkel járó technokrata szabályok ezt az összetartást nem tudják megfelelő módon biztosítani mindaddig, amíg az egyes államok ragaszkodnak ahhoz, hogy elsősorban saját múltjukra tekintsenek vissza. Európának közös eredetre és gyökerekre kell visszatekintenie, amely sokkal korábbi, mint a XIX. század. A közös alapok keresésében nézetünk szerint nem elegendő a francia forradalom koráig visszamenni. Ugyancsak nem elegendő a VI. századtól a X. századig terjedő korszakáig visszamenni, amely az európai államok alapításának kora. A középkor legjelentősebb szellemi hatalma, az egyház példája mutatja, hogy az ún. nyugati kultúra ún. szekunderkultúra, amelyet döntően befolyásol a görög-római antikvitás. A középkori Németország például döntően kolostorok és püspöki városok kulturális hatása alatt volt, amelyeknek nagy részét, különösen a legősibbeket, még a rómaiak alapították. A Corpus Iuris Civilis nem csupán a középkorban volt befolyással a jog és a kultúra fejlődésére. Példaként említhetjük, hogy Immanuel Kant „Metaphysik der Sitten” című munkájában éppúgy, mint Max Weber – aki maga is a római jog művelője volt – Jogszociológiájában lehet a római jogra való hivatkozással találkozni.

Jacques De Maleville (1741-1824), a francia Code civil egyik szerzője, a Code civil II. könyvének szerkesztésekor sokkal többet kölcsönzött a iustinianusi Institutiókból és a Digestából, mint Párizs szokásjogából (Coutume de Paris). De utalhatunk Robert-Joseph Pothier-re (1699-1772) is, aki munkáiban jelentős mértékben hozzájárult a francia Code Civil dogmatikai alapjai kimunkálásához. Egy évszázaddal ké-

---

* *Dr. Hamza Gábor akadémikus, az MTA rendes tagja, tanszékvezető egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi Tanszék, Budapest*

sőbb, a német polgári törvénykönyv (BGB) szerkesztői döntően a pandektista doktrínából merítettek.¹

Mint minden kodifikáció, a Bonaparte-féle kodifikáció is a múlt összegzése volt éppúgy, mint egy új épület alapja. NOAILLES írja „Még mindig a glosszátorok, a bartolisták és a pandektisták hagyományán élünk” („*Nous vivons encore sur la tradition des Glossateurs, des Bartolistes et des Pandectistes*”).²

A római jogra különösen érvényes az a tétel, hogy a jogban nem csupán a törvények ismerete számít, mivel az nem tekinthető *ratio scripta*-nak. A rómaiak, a római jogtudósok e szemlélete nagymértékben járult és járul hozzá ahhoz, hogy a római jog a modern jogba való bevezetés eszközéül szolgál, mint erre például Rudolf von Jhering 1868. október 16-án a Bécsi Egyetemen tartott székfoglalójában utal.

A rómaiak a jogtudományt az *élt* jogban, a jogi tapasztalatban (*ex facto oritur ius*) keresték. Tudományuk az élet közepén volt. A római jogtudomány szelleme – a szabad kutatás és a gondolkodás autonómiájának szelleme.

A római jogot célszerű a történeti módszer illetve szemlélet segítségével bemutatni. Ez indokolt azért is, mert a társadalmi intézmények kutatásában a történeti módszer már jó másfél évszázada polgárjogot nyert. Ez nem jelenti azt, az aktualizálás igénye nélkül, hogy éles volna a választóvonal a római jog és a jelen kor jogrendszerei között.

2.

Kérdés az, hogy mit kell értenünk a római jog fogalma alatt. A római jog értelmezhető úgy, mint egy, a XII táblás törvénytől a iustinianusi kodifikációig fejlődő és Iustinianus által egységes rendszer-

---

¹ A római jog szerepére nézve az európai magánjog fejlődésében ld. HAMZA G.: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján.* Budapest, 2002.; uő. *Die Entwicklung des Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsentwicklung in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Ungarn.* Budapest, 2002.; uő. *Le développement du droit privé européen. Le rôle de la tradition romaniste dans la formation du droit privé moderne.* Budapest, 2005. és uő. *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition.* Budapest, 2009.

² P. NOAILLES: *La crise du droit romain*, in: *Mémorial des études latines offert à J. Marouzeau*, Paris, 1943. 408. o.

be foglalt „kodifikált” jogrendszer (problemátikus természetesen az, hogy a „kodifikáció” terminus technicus mennyiben alkalmazható a kompilátorok tevékenységére). Római jog alatt értendő azonban a iustinianusi kodifikáció illetve kompiláció (joganyag) alapján a közép-korban a glosszátorok és a kommentátorok, majd a humanisták s az *usus modernus Pandectarum* képviselői által kialakított általános európai érvényű jog (*ius commune Europaeum*)³ is. Joggal vetődik fel a poszt-klasszikus kori római jog kapcsán a klasszikus római jog kontinuitásának kérdése. Az újabb irodalomban már uralkodónak tekinthető az a nézet, mely szerint a posztklasszikus kori római jog nem azonosítható valamiféle „dekadens” joggal, hanem sokkal inkább előzménye a közép-korban „feltámadt” *ius Romanum*nak.⁴ Végül pedig római jognak tekinthetjük a XIX. században a pandektisták által kialakított ún. *heutiges römisches Recht* anyagát is.⁵ Kétségtelen nyilvánvalóan az, hogy a klasszikus római jog és a XIX. századi pandektisztika között már csupán a különböző történelmi körülményekből adódóan is jelentős különbségek mutatkoznak. Buckland és McNair joggal írják, hogy a Papinianus és a Windscheid követte módszer között nem sok kapcsolat mutatható ki.⁶ Vitán felül áll például az, hogy a *Willenstheorie*, amely áthatja az általános részt, Immanuel Kant tanaiban gyökerezik. Kétségtelen ugyanakkor az, hogy az akarati doktrínának vannak római jogi előzményei.⁷ Fontos követelmény továbbá az, hogy tisztában legyen a kutató a római jog többretegű természetével és az abból adódó sajátosságokkal.⁸

Figyelemmel arra, hogy a Hugo, Heise, Mühlenbruch, F. C. von Savigny, G. F. Puchta, Windscheid – hogy csak néhány nevet említsünk

---

³ S. RICCOBONO, Jr.: *Profilo storico del diritto privato romano*. Palermo, 1979. 5. sk. o.

⁴ Ld. J. IGLESIAS: *Sentido histórico del Derecho Romano*. in: Studi in onore di B. Biondi. II. Milano, 1965. 380. sk. o.

⁵ A *heutiges römisches Recht* kifejezés – igaz, a római mellett a holland jelzővel kiegészítve – ma is használatos a Dél-Afrikai Köztársaságban (*hedendaagse romeins-hollandse reg*). A „mai római-holland jogra” utal címében és tartalmában az 1937-ben alapított *Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg* folyóirat.

⁶ Ld. W. BUCKLAND – A. D. MCNAIR: *Roman Law and Common Law. A Comparison in Outline*. Cambridge, 1936.

⁷ Ld. HAMZA G.: *Az ügyleti képviselő. Dogmatikai és elméleti vizsgálatok az antik jogoktól napjainkig*. Budapest, 1997, 109. skk. o.

⁸ Ld. A. DIAZ BIALET: *La crisis del derecho y la crisis del derecho Romano*. in: Studi giuridici in memoria di F. Vassalli. I. Torino, 1960. 550. skk. o.

– által ún. pandektakönyvbe (*Pandektenlehrbuch*) foglalt *heutiges römisches Recht (ius Romanum hodiernum)* hatása nem korlátozódott Németországra, hanem egész Európában – beleértve Angliát, a skandináv országokat és Oroszországot is – ismert, sőt nem egyszer alkalmazott jog volt. A *heutiges römisches Recht* a római jogi hagyományokra épülő, azokban gyökerező jog *ius commune Europaeum*nak is tekinthető. Utalnunk kell azonban arra, hogy a *ius commune Europaeum*nak tekintett római jog alatt csak a római magánjogot értették, mivel a római *ius publicum* ilyen univerzális érvényességgel a Szent Római Birodalom (*Sacrum Romanum Imperium*) területén kívül nem rendelkezett.

3.

A római jog oktatásának legitim volta az európai egyetemeken egészen addig kétségtelen volt, míg meg nem jelent önálló tárgyként a tanrendben a nemzeti (hazai) jog, a *ius patrium*. Németországban Christian Thomasius (1655-1728), a „német felvilágosodás atyja” a hallei egyetemen 1705 körül kezdett el előadásokat tartani a német magánjogról.⁹ A természetjogi irányzat kiemelkedő képviselője már csaknem két évtizeddel korábban tartott előadást német nyelven, igaz, nem a jogi karon. Thomasius első ízben 1687-ben hirdetett előadást német nyelven a spanyol moralistáról, Balthasar Graciánról, akinek az életbölcsestől írt regulái – pontosabban azok értelmezése – arra voltak hivatottak, hogy a fiatal jogászokat tapasztalt, világban járatos emberekké formálják. Ugyanezt tette 1707-tel kezdődően Wittenbergben tanítványa, Georg Beyer (1665-1714).¹⁰ A lipcsei egyetemen már 1702-ben volt *ordinarius* a *ius Saxonicum*nak – igaz, ez a professzor egyúttal a pandektajogot is előadta. Kielben 1712-től tanította egyetemi tanár önállóan, autonóm tárgyként a *ius patrium et statutarium*ot, a tübingeni egyetemen pedig 1720-szal kezdődően önálló katedrája volt a württembergi jognak.¹¹

---

⁹ Ld. G. KOCHER: *Privatrechtsentwicklung und Rechtswissenschaft in Österreich*. Wien–Köln, 1989. 46. o.

¹⁰ THOMASIUS 1699-el kezdődően az *Institutiones iuris Germanici* címen meghirdetett előadásában a német jogszokásokat adta elő, igaz a római jog rendszerét alapul véve. Ld. G. KOCHER: *Österreichische und europäische Rechtsgeschichte, Die österreichische Rechtsgeschichte. Standortbestimmung und Zukunftsperspektiven*. Graz, 1991. 208. o.

¹¹ Vö. H. PETER: *Die juristischen Fächer und ihre Lehrfächer in historischer Sicht*. Juristische Schulung 6 (1966) 15. o.

Franciaországban már évtizedekkel korábban, 1679-ben létrejött XIV. Lajos kezdeményezésére a francia magánjog oktatására hivatott tanszék a Sorbonne-on.¹² Itáliában is voltak tervek a jogi karok *curriculum*ának reformjával kapcsolatosan a helyi jog oktatásának bevezetésére. Padovában például felvetődött a *gius veneto* oktatása iránti igény a XVIII. század elején.¹³ Angliában jóval később, a XVIII. század második felében (Oxfordban 1760 körül, Cambridge-ben 1780 táján) jöttek létre az első önálló tanszékek az angol jog (*ius patrium*) oktatása céljából. Svédországban, az uppsalai egyetemen 1620-tól, Spanyolországban 1741-től,¹⁴ Portugáliában pedig 1772-től oktatják a nemzeti jogot. Magyarországon a nagyszombati egyetem 1667-ben alapított jogi karán már kezdettől fogva oktatták a római jog mellett a *ius patrium*ot is.¹⁵ A „nemzeti”, (még) nem kodifikált magánjog oktatásának megjelenésével Európaszerte megtört a római jog privilegizált helyzete a magánjog oktatásában és – tegyük hozzá – művelésében.

A római magánjog oktatását illetően is igen jelentős az a tény, hogy a XVIII. század második felével kezdődően mind több európai állam kodifikálja magánjogát. Az alábbi jelentős törvénykönyveket kell megemlíteni, korántsem a teljes felsorolás igényével: Bajorországban a

---

¹² XIV. Lajos, aki százada Iustinianusa kíván lenni, Saint-Germain-en-Laye-ben kibocsátott *edictum*ában a kizárólag a kánonjogot oktató *Faculté de Dècret-t Faculté des droits*-vá alakítja át. E reform alapján a múlttól eltérően a kánonjog mellett a római jogot és a francia jogot is oktatják. A reform hatékony voltát hivatottak biztosítani az uralkodó által kinevezett *professeurs royaux*. Az újabb irodalomból ld. M. LEMASNE-DESJOBERT: *La Faculté de droit de Paris aux XVIIe et XVIIIe siècles*. Paris, 1966. 132. skk. o.

¹³ Ez a terv azonban végül is nem válik valóra. Ld. H. COING: *Das juristische Vorlesungsprogramm der Universität Padova im XVII. und XVIII. Jahrhundert*. in: Studi in onore di E. Volterra. Milano, 1971. IV. 179–185. o.

¹⁴ A spanyolországi jogi karok tanrendjében a római jog az 1741. november 22-én kibocsátott királyi rendeletet (*Real Orden*), amely a *derecho patrio* oktatását rendeli el, követően is megőrzi monopolhelyzetét. Ld. L. RODRÍGUEZ ENNES: *La ruptura del monopolio del derecho romano*. *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité* 43 (1996) 384 skk. o.

¹⁵ HAMZA G.: *A római jog oktatásának és művelésének történetéhez egyetemünkön*. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae* 26 (1984) 30. o.

Codex Maximilianeus Bavaricus civilis (1756),¹⁶ a porosz területeken az *Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten* (1794); a francia *Code civil* 1804-ben és az osztrák *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* (1811); az itáliai államok többnyire francia mintát követő magánjogi kódexei,¹⁷ – ide tartoznak a nápolyi *Leggi civili* (1820), a pármai, piacenzai és guastallai *Codice Civile* (1820), a piemonti *Codice Albertino* (1838), melyet 1848-ban Szardínián, 1861-ben pedig Marche és Umbria tartományban is hatályba léptettek – és a modenai *Codice civile* (1851) – majd az egységes Olaszország *Codice civiléje* 1865-ből;¹⁸ a portugál és a spanyol polgári törvénykönyvek 1867-ből illetve 1889-ből, a szász *Bürgerliches Gesetzbuch für das Königreich Sachsen* (1863), a svájci kötelmi jogi törvény (1881), a német birodalmi *Bürgerliches Gesetzbuch* (1896), a svájci *Zivilgesetzbuch* (1907), sőt ide sorolhatjuk még az 1917-es *Codex iuris canonicit* is.¹⁹

A magánjog anyagának kódexbe foglalását – melynek során kétségtelen az erős római jogi hatás²⁰ – követően a legtöbb országban felvetődik az a kérdés, hogy mennyiben indokolt a római jog autonóm tárgyként való oktatása.

A római jog (magánjog) oktatása szempontjából próbatételt jelent az állam hivatalos ideológiája is. Szovjet–Oroszországban 1917-et követően felvetődik az a kérdés, hogy mennyiben indokolt a „rabszolgatartó

---

¹⁶ A német nyelven szerkesztett bajor magánjogi kódex atyja, joggal *legislator Bavariæ*nek tekintett KREITTMAYR (1705–1790) e kódexhez főzött megjegyzéseiben (*Anmerkungen*) a római jogot, mely korábban *ius commune et universale*-ként érvényesült, a kódex hatálybalépését követően csupán szubszidiáriusan hatályosuló jognak tekinti. Vö. H. SCHLOSSER: *Der Gesetzgeber Kreittmayr und die Aufklärung in Kurbayern*. in: Wiguläus XAVER ALOYS FREIHERR VON KREITTMAYR 1705–1790. Ein Leben für Recht, Staat und Politik. Festschrift zum 200. Todestag. München, 1991. 25. sk. o.

¹⁷ A francia *Code civil* az Itáliai Királyságban (*Regno d'Italia*) 1805. június 5-én lépett hatályba. A napóleoni hódítás idején így a *Code civil* Itáliában közvetlenül is hatályban volt.

¹⁸ A *Code civil* itáliai hatására nézve ld. G. ASTUTI: *Il «Code Napoléon» in Italia e la sua influenza sui codici degli stati italiani successori*. Milano, 1973.

¹⁹ A római jog és a modern kodifikációk kapcsolatára nézve a hazai irodalomból ld. FÖLDI A. – HAMZA G.: *A római jog története és institúciói*. 15. átdolg. és bőv. kiad. Budapest, 2010. 116 skk. o.

²⁰ Erre az erős római jogi hatásra mutat rá SÓJKA–ZIELINSKA. Ld. K. SÓJKA–ZIELINSKA: *Le droit romain et l'idée de codification du droit privé au siècle des Lumières*. in: *Le droit romain et sa réception en Europe*. Varsovie, 1978. 181–194. o.

római állam” jogának oktatása egy „szocialista országban”. Ugyanez a kérdés jelentkezik a többi európai szocialista országban 1949/50 után. Németországban az 1935-ös, tehát a nemzeti szocialista *Machtergreifung*ot mintegy két évvel követő tanterv-reform (tantárgyprogram-reform, *Studienreform*)²¹ – amelynek előkészítésében, Carl Schmitt²² vállalt döntő részt²³ – ahhoz vezetett, hogy a *Römische Rechtsgeschichte* című tárgy *Antike Rechtsgeschichte*vé változott.²⁴ Ideológiai alapja volt annak is, hogy a *Deutsche Rechtsgeschichte* 1935-öt követően *Germanische Rechtsgeschichte* néven került oktatásra. Tartalmilag azonban ez a reform nem érintette sem a római jog – pontosabban a római jogtörténet – sem pedig a német jogtörténet oktatását. Sajátos módon máig ható újítása ennek az egyébként a náci ideológia iránt elkötelezett német jogtörténész, Karl August Eckhardt (1901–1979)²⁵ nevéhez fűződő reformnak a *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit* című tárgy bevezetése, amelynek oktatása és tudományos művelése a II. világháborút követően mutatkozik eredményesnek, és különösen tudományos vonatkozásban gyümölcsözőnek. A római jog oktatása vonatkozásában annyiban van jelentősége ennek a diszciplínának, hogy azon belül a római jog továbbélése kiemelt szerepet kap és szoros kapcsolatban áll a tárgyat oktató kutatási területétől is függően a római joggal. Az 1935. január 18-án kihirdetett, nemzeti szocialista ideológiához szorosan kötődő reform a *Geschichte*,

---

²¹A római jog a „nemzetiszocialista” ideológiában „a német néptől idegen” („volksfremd”) jognak számított. Ld. HAMZA G.: *A „Harmadik Birodalom” eszméje a német filozófiai, irodalmi és politikai gondolkodásban a XX. században*, Állam- és Jogtudomány 40 (1999) 349 skk. o.

²²CARL SCHMITT és az ún. Harmadik Birodalom – amely minden vonatkozásban történetietlen kifejezés a náci Németország megjelölésére – kapcsolatára nézve ld. B. RÜTHERS: *Carl Schmitt im Dritten Reich. Wissenschaft als Zeitgeistverstärkung*. München, 1989. és HAMZA G.: *A „Harmadik Birodalom” eszméje a német filozófiai, irodalmi és politikai gondolkodásban a XX. században*, Állam- és Jogtudomány 40 (1999) 349 skk. o.

²³CARL SCHMITT vezette a Bund Nationalsozialistischer Deutscher Juristen által 1934. december 20–21-én Berlinben rendezett, a jogászképzés reformjával foglalkozó, a felsőoktatásban tevékenykedő tanárok részvételével lezajló konferenciát, amelyen HANS FRANK birodalmi miniszter elnökölt.

²⁴Ld. E. GENZMER: *Was heisst und zu welchem Ende studiert man antike Rechtsgeschichte?* in: *Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht* (1936) 403–408. o.

²⁵Ld. H. NEHLSSEN: Karl August Eckhardt. in: *Zeitschrift der Savigny – Stiftung* (Germ. Abt.) 104 (1987) 504 sk. o.

Volk, Stände, Staat, Rechtsverkehr, Rechtsschutz, außerstaatliches Recht, Rechtsphilosophie és *Wirtschaftswissenschaft* elnevezésű tantárgycsoportokkal váltja fel a *Grundlagen, Rechtsgeschichte, Rechtsphilosophie, Zivilrecht, Strafrecht* és *Öffentliches Recht* címszó alatt összefoglalt diszciplína-csoportokat. Az újkori magánjogtörténet a *Geschichte* tantárgy-csoport része.²⁶

4.

A továbbiakban tekintsünk át néhány olyan érvet, amely a római jog, elsősorban a római magánjog „tértől és időtől független” oktatása – amelytől persze elválaszthatatlan a tudományos igényű művelés – mellett szól. A nagy német polihisztor, Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) a római jogot, szemben a *heimisch-deutsches Recht*tel, racionális jogrendszernek tekintette, amely nem ismeri például az istenítéleti tűzpróbát. A racionális római jog ezért lehet alapja a kodifikált jognak. A római jogból és kánonjogból Altdorfban promoteált Leibniznél a *Corpus iuris reconcinnatum* bázisát a római jog intézményei és konstrukciói alkotják. A racionális rendszer indokolja a római jog oktatását és művelését is.²⁷ A római jog kulcsszerepet játszik a jogi oktatás és a jogtudomány átfogó racionális rendszerének tervezetét tartalmazó *Nova methodus discendae docendaeque jurisprudentiae*-ben (1667).²⁸

---

²⁶ Nem kívánunk itt foglalkozni a germanisták római jog ellen intézett támadásának kérdésével, mely jó másfél száz esztendő múlva tekint vissza. Az 1830-as években kezdődő küzdelem valójában a *Volksrecht* és a *Juristenrecht* párviadala, mely lényegét tekintve a polgárnak az államhoz fűződő közvetlen kapcsolatát illető polémia. Ld. F. WIEACKER: *Die Bedeutung des römischen Rechts für die Rechtsausbildung in der Gegenwart*. in: ROMANITAS 13 (1971) 210. o. A germanista GEORG BESELER 1835-ben tartott tanári székfoglaló előadásában, mely 1836-ban Baselben nyomtatásban is megjelenik (*Ueber die Stellung des römischen Rechts zu dem nationalen Recht der germanischen Völker*) és 1843-ban Lipcsében kiadott könyvében (*Volksrecht und Juristenrecht*) fejt ki a recipiált római joggal kapcsolatos kritikáját. Vö. az újabb irodalomban R. GAMAUF: *Die Kritik am Römischen Recht im 19. und 20. Jahrhundert*. in: *Orbis Iuris Romani* 2 (1996) 38 skk. o.

²⁷ Ld. F. STURM: *Das römische Recht in der Sicht von Gottfried Wilhelm Leibniz*. Staat und Recht in Geschichte und Gegenwart. Tübingen, 1968. Vö. még: G. V. HARTMANN: *Leibniz als Jurist und Rechtsphilosoph*. in: *Festgabe für R. von Jhering*. Göttingen, 1892. 16 skk. o.

²⁸ Ld. A. BUSCHMANN: *Enzyklopädie und Jurisprudenz*. in: *Archiv für Kulturgeschichte* 51 (1969) 301 skk. o.

Sir Henry Sumner Maine a római jog ismeretének szükségességét a jogösszehasonlítás oldaláról vizsgálja. Nézete szerint a római jogot nem azért kell ismerni, mert az a múltban az angol joggal közös vonásokat mutatott, hanem azért, mert a jövőben a két jog egyre közelebb kerül majd egymáshoz. Maine nem tagadja ugyanakkor a *historical connection* létét a római *iurisprudentia* és az angol *jurisprudence* között.²⁹ Ernst Viktor Nordling 1867-ben tartott előadásában a római jog oktatásának szükségessége mellett annak jogi enciklopédia jellegét hozza fel. A római jog a skandináv jogtudós szerint a diákoknak kitűnő, felülbíráhatatlan analógia- és érvrendszert szolgáltat. Nordling e gondolatának csírái Friedrich Carl von Savigny *Marburger Methodenlehre* című művében fedezhetők fel. A *Code civil* egyik – Jacques de Maleville (1741-1824) melletti – romanista szerzője, Jean-Etienne-Marie Portalis (1746-1807) szerint a római jog oktatása azért feltétlenül szükséges, mert annak általános elvei a jogászképzés alapját képezik.³⁰

A római jog oktatása, pontosabban oktatásának formája – gondolunk itt az intézüciókra – paradigmaticus jelentőségű a „nemzeti jogok” oktatása és szisztematikus bemutatása szempontjából. A XVII. és a XVIII. századból származó, a *ius patrium*ot rendszerbe foglaló tankönyvek Franciaországban csakúgy,³¹ mint Angliában, s Németországban éppúgy, mint a skandináv országokban a római jogban kialakult intézüciórendszerre épülnek. A római jog, pontosabban annak intézüciói alkotják a „nemzeti jogok” kereteit.³² Ez újabb érv – nézetünk szerint – a római jog oktatása mellett, ezúttal történeti perspektívában, a nemzeti

---

²⁹ H. S. MAINE: *Roman Law and Legal Education. Cambridge Essays*. London, 1856. A római jognak MAINE tudományos munksságában elfoglalt helyére nézve a hazai irodalomból ld. HAMZA G.: *Maine és a 19. század európai jogtudománya*, in: *Jogtörténeti előadások*. II. Budapest 1990. 187 skk. o. és *Utószó*, H. S. Maine: *Az ősi jog*. Budapest, 1997. 225. o.

³⁰ „*L'étude de ce droit (ti. a római jog – H.G.) fournit à l'esprit ces idées générales qui constituent la base de l'éducation juridique.*”

³¹ A római jog franciaországi hatásának igen összetett kérdésére nézve ld. összefoglalóan: J. GAUDEMET: *Observations générales sur l'influence du droit romain en France*, in: *Romanitas* (1965) 102–129. o.

³² A római jog érvényesülésének alapja a 18. században más és más Itáliában, Franciaországban vagy éppen Németországban. Ld. K. LUIG: *Der Geltungsgrund des römischen Rechts in Italien, Frankreich und Deutschland*, in: *La formazione storica del diritto moderno in Europa*. II. Firenze, 1977. 819–845. o.

jog(ok) oktatásának korában is. A prototípust a *ius Germanicum*, a *derecho español*, a *droit français*, a *gius veneto*, a *ius Neapolitanum*, a *ius civile Helveticum* és a *Swenska iurisprudentia civilis* számára egyaránt a *ius Romanum* institúciói jelentik. Önálló tanulmány tárgya lehetne annak elemzése, hogy a római jog e prototípus-szerepe a XX. és a XXI. században milyen módon és mértékben érvényesül. Az eltérések az egyes országok viszonylatában nézetünk szerint még a XX. és a XXI. század fordulóján is visszavezethetők, legalábbis részben, a római jog recepciójában mutatkozó különbségekre.³³

A római jogi alapokon nyugvó pandekta-tankönyvek, illetve a történeti jogi iskola, majd a pandektisztika révén a római jog – igaz, áttételesen – Angliában is bizonyos mértékig alapjait alkotja a XIX. századdal kezdődően a nemzeti jogrendszer rendszerbefoglalásának. John Austin (1790-1859) révén a történeti jogi iskola ideái válnak ismertté, bár azok „recepciójáról” túlzás volna beszélni. A helmstedti egyetem jogi karán 1806-ban doktoráló (doktori értekezését megvédő) Ferdinand Mackeldey (1784–1834), aki később a marburgi, majd a bonni egyetem tanára, pandekta-tankönyvének angol fordítása révén³⁴ a pandektisztika a jogászképzésben is bizonyos szerephez jut.³⁵ Ezáltal kétségtelenül erősödik a *civil law* oktatásban betöltött pozíciója is.

---

³³ A római jog recepciójában mutatkozó eltéréseket is modellszerűen mutatja be GAUDEMET. Ld. J. GAUDEMET: *Les modalités de réception du droit à la lumière de l'histoire comparative*. in: *Le nuove frontiere del diritto e il problema dell'unificazione*. I. Milano, 1979. 411–450. o.

³⁴ MACKELDEY művét a 12. német kiadás alapulvételével a New Yorkban ügyvédként (attorney) tevékenykedő PHILIP IGNATIUS KAUFMANN fordította le és látta el jelentős szakértelemről bizonyóságot tevő előszóval. A mű *Compendium of Modern Civil Law* címmel jelent meg két kötetben New Yorkban 1845-ben. A munka nyomtatásban napvilágot látott /nem egy esetben több kiadásban is (francia /1825 és 1837/, spanyol /1829/, görög /1838/, orosz /1829–1830/ – kiegészítve a római jog oroszországi sorsával foglalkozó fejezettel – és magyar nyelven is). KAUFMANN előszavában erősen hangsúlyozza a *civil law* és a *common law* között meglévő szoros kapcsolatot.

³⁵ Ld. például K. LUIG: *Institutionenlehrbücher des nationalen Rechts im 17. und 18. Jahrhundert*, in: *Ius commune* 3 (1970) 64 skk. o.; E. CAMPBELL: *German influences in English legal education and jurisprudence in the 19th century*. in: *University of Western Australia Annual Law Review* 4 (1959) 360 skk. o. és P. STEIN: *Legal Theory And the Reform of Legal Education in Mid-Nineteenth Century England*. in: *L'Educazione giuridica*. II. Profili storici dell'educazione giuridica. Perugia, 1979. 185 skk. o.

5.

Az egységesülő Európában a jogászképzésben döntő szerephez juthat a természetjogban is gyökerező – mint erre Cicero mutatott rá (*Omni in re consensio omnium gentium lex natura putanda est*) a különböző népek közös jogát, gyökerét keresve – római jog két területen is. Az egyik területet a jogegységesítés jelenti, a másikat pedig a tendenciaszerűen a konvergencia irányában haladó ún. *consuetudo iudicandi totius orbis*, melynek hagyománya a nemzeti kodifikációk korában sajnos megszakadt. A XX. században különösen jelentős az 1927-ben végleges változatban elfogadott Francia-Olasz Kötelmi és Szerződési Jogi Tervezet (*Projet Franco-Italien de Code des Contrats et des Obligations*), melynek megalkotásánál a római jog különösen nagy szerepet játszott. A római jogász Vittorio Scialoja vetette fel még 1916-ban a különböző nemzetek joga egységesítésének kérdését. 1916. október 30-án Olaszországban létre is jön a „baráti nemzetek” törvényhozásának egységesítését előmozdító olasz nemzeti bizottság, amelynek tagjai együttműködésre a francia jogászokat kéri fel. Ferdinand Larnaude vezetésével igen rövid időn belül létre is jön a francia nemzeti bizottság. Az olasz és a francia nemzeti bizottság együttműködésének eredményeként 1927 októberében kerül közzétételre a *Tervezet*.³⁶ A Tervezetet kísérő jelentés elkészítésében olasz részről A. Ascoli, R. de Ruggiero és A. Azra, francia részről H. Capitant, A. Colin és G. Ripert működtek közre.³⁷ A 739 szakaszból álló *Tervezet* paradigmája a nemzetközi összefogás eredményeként születő, az *esprit traditionnel* tükröző (Georges Ripert találó megfogalmazása),³⁸ a római kötelmi jogot a szerkesztésnél jelentős mértékben figyelembevevő magánjogi kodifikációnak. Említést érdemel, hogy a tudományos pályán romanistaként induló Alfredo Ascoli (1863–1942) a Tervezetet a *diritto comune* rekonstrukciója egyik fázisának te-

---

³⁶ Ld. F. LARNAUDE: *Rapport à M. le Garde des Sceaux sur l'unification législative*. Paris, 1928.

³⁷ Ld. P. C. VIFOREANU: *Contribution à l'étude du contrat dans le Projet Franco-Italien et en droit comparé. Formations et éléments du contrat*. Paris, 1935. 4 sk. o.

³⁸ RIPERT így fogalmaz a VIFOREANU monográfiáját bemutató előszóban: „D'une façon très générale, la délégation italienne, dans laquelle figuraient des romanistes, représentait plutôt l'état d'esprit traditionnel, cependant que la délégation française voulait faire une plus large place aux solutions acquises dans notre jurisprudence moderne.” G. RIPERT: Préface, in: *Contribution* (36. j.) IV–V. o.

kinti és alkalmazását, hatályát – az eredeti, még az I. világháború idejéből származó elképzeléssel szemben – nem csak a „baráti nemzetek” körére szűkíti.³⁹

6.

Az Európai Közösség(ek) Európai Parlamentjének 1989. május 26-án elfogadott határozata (OJ 1989 C 158/400) felszólította a tagállamokat, hogy törekedjenek magánjoguk (polgári és kereskedelmi joguk) egységesítésére.⁴⁰ Az EK e határozat értelmében bizottságot hozott létre, melynek feladata a tervezet illetve tervezetek kidolgozása.⁴¹ 1994-ben az Európai Unió Európai Parlamentje 1994. május 6-án kelt határozata (OJ 1994 C 205/518) ismét felszólította az EU tagállamait arra, hogy a belső piac kiépítése érdekében egységesítsék magánjoguk bizonyos területeit. Az Európai Parlament 2001. november 15-én újabb határozatot (OJ 2001 C 255/1) fogadott el a tagállamok polgári és kereskedelmi jogának közelítéséről (*approximation, rapprochement*).⁴²

Utalunk arra, hogy csaknem egy évtizeddel az 1989-es határozatot megelőzően, 1980-ban megalakult a koppenhágai Ole Lando professzor vezette, magát *Commission on European Contract Law*-nak nevező munkacsoport, amely az Európai Közösség támogatásával az európai szerződési jog elveinek kidolgozására vállalkozott.⁴³ Giuseppe Gandolfi paviai professzor pedig, akinek igen jelentős római jogi munkássága is, egy nem kis hányadban római jogászokat (így például Peter Stein cambridge-i professzort is) magában foglaló nemzetközi akadémia veze-

---

³⁹ ASCOLI Pisában FILIPPO SERAFINI tanítványa. Monográfiája jelenik meg *Le origini dell' ipoteca e l'interdetto Salviano* (1887) és *Lex Cincia* (1893) címmel. L. G. OSTI: *Alfredo Ascoli* (1863–1942) in: *Rivista di diritto civile* 35 (1943) 1–4. o.

⁴⁰ A magánjog területén folyó jogegységesítés antik előzményeire nézve is ld. F. MAROI: *Tendenze antiche e recenti verso l'unificazione internazionale del diritto privato*. Roma, 1933. 7 sk. és 15. o. Theophrastos lényegében ugyancsak jogegységesítés célját szolgáló *Peri nomónjának* jelentőségére nézve ld. HAMZA G.: *Jogösszehasonlítás és az antik jogrendszerek*. Budapest, 1998. 17 skk. o.

⁴¹ Ld. B. GROBFELD – K. BILDA: *Europäische Rechtsangleichung*, in: *Zeitschrift für Rechtsvergleichung Internationales Privatrecht und Europarecht* 33 (1992) 426. o.

⁴² Ld. G. HAMZA: *Legal Traditions and Efforts to Unify (Harmonize) the Private Law in Europe*. *Acta Juridica Hungarica* 44 (2003) 165-177. o.

⁴³ Ld. O. LANDO: *Principles of European Contract Law*. in: *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 56 (1992) 261 skk. o.

tőjeként, melynek keretében működik a *Groupe d'étude pour le droit européen commun* (GEDEC), egy európai szerződési jogot tartalmazó kódex megszövegezésén munkálkodik. A kódex-tervezet alapját, az 1942-es olasz *Codice civile* negyedik könyve képezi. Vannak természetesen ellenzői is a jogegységesítésnek. Így például Peter Ulmer heidelbergi professzor kételyeinek ad hangot az EK illetve EU tagállamok vonatkozásában szorgalmazott jogegységesítéssel⁴⁴ kapcsolatban. Joggal lehet az az érzésünk, mintha csak a Thibaut és Savigny között lezajló, a kodifikációt illető vita tanúi volnánk – igaz, az 1810-es évektől lényegesen különböző történelmi feltételek mellett.⁴⁵

S bár kétségtelenül nem dőlt még el, hogy Európának jelenleg szüksége van-e egyáltalán valamiféle egységes jogra, mégis nyilvánvaló, hogy a jogegységesítés a polgári (magánjogi) törvényhozás területén perspektivikusan valamilyen formában – ha nem is minden területen egyforma mértékben – elkerülhetetlen. Kérdéses a jogegységesítés megvalósításának konkrét útja. Ez megvalósulhat rendelet, irányelv formájában éppúgy, mint ahogy realizálható *egyeztetett* nemzeti törvényhozás útján is.⁴⁶ A jogegységesítésre irányuló, tendenciaszerűen mutató törekvésnek nem mond ellent az, hogy 1970-ben nem sikerült elfogadni az Anglia és Skócia számára egyaránt kötelező, egységes *Law of Contracts*-ot.⁴⁷ A római jog szerepe, amely történetileg az európai jogegység alapját alkotja, döntő lesz ebben a kétségtelenül még hosszú ideig tartó folyamatban.⁴⁸ A római jog érvényesülését segítő körülmény, hogy európai viszonylatban még ma is alkalmazott jogelv a privátauto-

---

⁴⁴ Ld. P. ULMER: *Vom deutschen zum europäischen Privatrecht*. in: *Juristen Zeitung* (1992) I skk. o.

⁴⁵ Ld. FÖLDI A. – HAMZA G.: *A római jog története és institúciói*. 15. átdolg. és bőv. kiad. Budapest, 2010. 135. o.

⁴⁶ Ld. O. REMIEN: *Rechtseinheit ohne Einheitsgesetze?* *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 56 (1992), 30. o. és uő.: *Illusion und Realität eines europäischen Privatrechts*. in: *Juristenzeitung* (1992), 277 skk. o. és: R. HERBER: *Deutsche Zivilrechtskodifikation und internationale Rechtsvereinheitlichung*. in: *Rechtsdogmatik und Rechtspolitik* (hrsg. von K. Schmidt). Berlin, 1990. 269. o.

⁴⁷ Ld. W. TILMANN: *Kodifikation der Privatrechts in der Gemeinschaft*. in: *Für Recht und Staat. Festschrift für H. Helmrich zum 60. Geburtstag*. München, 1994. 441. o.

⁴⁸ R. KNÜTEL: *Rechtseinheit in Europa und römisches Recht*, in: *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht* 2 (1994) 244 skk. o.

nómia és a szerződési szabadság.⁴⁹ Kétségtelen ugyanakkor az, hogy ezek a római jogban gyökerező jogi *principiumok* bizonyos területeken viszonylagos jelentőségűvé válnak, relativizálódnak. Ez a helyzet például a fogyasztóvédelem körében. A polgári jogi forgalom gyengébb pozícióban lévő résztvevőjének, a fogyasztónak hangsúlyozott és erősebben kiépített jogi védelme kétségtelenül relativizálja a privátautonómia és a szerződési szabadság elvét egy adott magánjogi rendszeren belül. A közösségi jog (*Gemeinschaftsrecht*) ugyanis kétségtelenül magában foglal bizonyos, a szerződési szabadságot veszélyeztető tendenciát.

Ugyancsak döntő szerepet tölthet be a római jog az egységes, vagy legalábbis tendenciaszerűen egységes európai joggyakorlatban, pontosabban annak kialakításában. A római jogra és a kánonjogra épülő *ius commune* korában Európa-szerte egységes „jogi munkastílus”, ún. *stilus curiae* érvényesült, éppen a jogászok *lingua francája*, a római jog révén. Az egységes *stilus curiae* a jogrendszerek „nemzetivé” válását követően vált a múlt részévé. Az ismét nemzetközivé váló jogászképzés, amelynek integráns részét alkotja, alkothatja a római jog oktatása, a *stilus curiae* harmonizálását eredményezheti.⁵⁰

7.

A magánjog és ezáltal a római jog (*ius commune*) formai értelemben vett hatályvesztése a kodifikálás ténye által távolról sem jelenti azt, hogy a római jog jelentőségét veszti. A római jog, mint időhöz nem kötött, „időfeletti” jelenség (*phénomène supratemporel*), mint erre Otto Brusiin mutat rá igen szemléletesen.⁵¹ A római jog dogmatikai értékei – Betti ennek kapcsán ír joggal az ún. *dogmatische Methodéről*⁵² – alapján

---

⁴⁹ Ld. P. HOMMELHOFF: „*Europarechtliche Bezüge*” im *Zivilrecht. Überlegungen zur Gestaltung des akademischen Unterrichts*, in: Für Recht und Staat. Festschrift für H. Helmrich zum 60. Geburtstag. München, 1994. 340. o.

⁵⁰ F. RANIERI: *Der europäische Jurist. Rechtshistorisches Forschungsthema und rechtspolitische Aufgabe*, in: *Ius Commune* 17 (1990) 10 skk. o.

⁵¹ Ld. O. BRUSIIN: *Aspects philosophiques du droit romain*. in: *Mélanges en l'honneur de J. Dabin*. Paris, 1963. 30 sk. o. A gall-római költő Rutilius Namatianus profetikusan így fogalmaz – utalva a római jog, a római törvények örökérvényűségére: *Porriga victuras Romane in saeculo leges /Solaque fatales non vereare colos...*

⁵² Ld. E. BETTI: *Methode und Wert des heutigen Studiums des römischen Rechts (die rechtsdogmatische Methode)*. in: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 15 (1937) 137–174. o.

a modern jog művelője számára is forrás. A jogi romanisztikai irodalomban egyöntetűnek tekinthető nézet szerint a római jog *formai értelemben* vett hatályon kívül helyezése nem befolyásolja az oktatásban, a jogászképzésben betöltött szerepét.⁵³ Vitatható különben a hatályon kívül helyezés fogalma is. A római jog ugyanis olyan országokban – így például Spanyolország egyes területein – is közvetlenül alkalmazható jogforrás, amelyekben a magánjog vagy annak legnagyobb része kodifikált. A jog általános elvei (*principios generales del derecho, principi generali del diritto* stb.) alkalmazhatósága által olyan országokban is – például Olaszország – melyekben a törvény értelmében a római jognak ez a kiegészítőjogként (*diritto suppletorio*) történő alkalmazása nem nyer elismerést. A római jog „krízise” ilyen értelemben nézetünk szerint inkább a római jogi kutatások új orientációjával kapcsolatban merül fel.⁵⁴ Biondi a megélnkülő romanisztikai kutatásokra tekintettel egye-

---

⁵³ Az 1920-as és 1930-as években PIETRO DE FRANCISCI és EMILIO BETTI foglalkoztak behatóan a római jog és a modern jogi dogmatika kapcsolatával. Ld. P. FRANCISCI: *Dogmatica e storia nell'educazione giuridica*, in: Rivista internazionale di filosofia del diritto 3 (1923) és uő.: *Questioni di metodo*, in: Studi in onore di S. Riccobono. I. Palermo, 1936. és E. BETTI: *Diritto romano e dogmatica odierna*, in: Archivio Giuridico 99 (1928) és uő.: *Questioni di metodo*. in: Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano 41 (1932). A fenti munkák LOMBARDI, CRIFÒ és LURASCHI tanulmányaival együtt reprint formájában, 1996-ban ismét megjelentek. Ld. *Questioni di metodo*. in: Saggi di P. De Francisci e di E. Betti. Appendici di G. Lombardi, G. Crifò e G. Luraschi. Como, 1996.

⁵⁴ A római jog „krízisével” kapcsolatos irodalomból ld. V. AL. GEORGESCU: *Remarques sur la crise des études de droit romain*, in: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 16 (1936) 403–433. o.; P. KOSCHAKER: *Die Krise des römischen Rechts und die romanistische Rechtswissenschaft*. München–Berlin, 1938; E. SCHÖNBAUER: *Zur „Krise des römischen Rechts”*. in: Festschrift P. Koschaker. II. Weimar, 1939. 385–410. o.; O. CARELLI: *A proposito di crisi del diritto romano*, in: Studia et Documenta Historiae et Iuris 9 (1943), 1–20. o.; P. NOAILLES: *La crise du droit romain*, in: Mémorial des Études Latines offert à J. Marouzeau. Paris, 1943. 387–415. o.; J. GAUDEMET: *Méthode historique et droit romain*, in: Revue historique de droit français et étranger (1946–1947) 68–95. o.; H. F. JOLOWICZ: *Utility and Elegance in Civil Law Studies*, in: Law Quarterly Review 65 (1949) 322–336. o.; A. BISCARDI: *Il diritto romano e l'ora presente*, in: Juristische Schulung 2 (1951) Separatum; U. BRASIELLO: *Lo studio storico del diritto romano in rapporto al diritto romano*, in: Archivio Giuridico 141 (1951) 58–78. o. és L. WENGER: *Um die Zukunft des römischen Rechts*, in: Festschrift F. Schulz II. Weimar, 1951. 364–386. o.

nesen tagadja a római jog krízisét és – kissé élesen fogalmazva – azoknak a kríziséről ír, akik nem mutatnak érdeklődést a római jog iránt.⁵⁵

A berlini birodalmi gyűlés egyik képviselőjének, Römernek 1876-ban, a birodalmi bírósági szervezeti törvény tervezetének vitája során elhangzott igen szemléletes metaforája nézetünk szerint ma is aktuális: „Csinálhatnak Önök annyi polgári törvénykönyvet, amennyit csak akarnak, azok szükségszerűen mind a római jogon fognak alapulni és a római jog ismerete nélkül egyáltalán nem lesznek használhatók. Önök újra és újra kihajíthatják a római jogot az ajtón, az úgy is vissza fog jönni az ablakon.”⁵⁶

A XXI. században is megőrzi nagy valószínűséggel a római jog modell szerepét a különböző jogrendszerekben. Ez a modell szerep abban jelentkezik, hogy az elsősorban a jogtudósok által kidolgozott és részben alkotott⁵⁷ római jog – ne feledjük, hogy az Európai Unió tagállamai magánjogának egységesítése körében is a *Juristenrecht* jut kiemelkedő szerephez (Gerhard Kegel) – az autonóm, racionális döntésekre épül, melyek függetlenek a mindenkori, szükségképpen efemer természetű politikai és hatalmi viszonyoktól. Ilyen módon a római jog az autonóm léttel rendelkező jog paradigmája. Wieacker joggal kapcsolja a római joghoz az „önálló jogi világ” alkotását (*Konstituierung einer eigenständigen Rechtswelt*), amely a társadalmi ellentéteket jogi szinten, jogi eszközök felhasználásával oldja meg.

8.

A ma jogtudósa, a modern jog művelője számára is aktuálisak Hugo Grotius (1583-1645) szavai a római jog szerepéről. Grotius nem volt képpromboló, aki kevésre tartotta volna a római jogot. Jellemző a Hamburgból nem sokkal az *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-*

---

⁵⁵ Ld. B. BIONDI: *Il diritto romano*. Bologna, 1957. 20 skk. o.

⁵⁶ „Und wenn Sie Civilgesetzbücher machen, so viel Sie wollen, so ruhen diese Civilgesetzbücher alle auf dem römischen Recht, und ohne Zurückgehen auf das römische Recht können sie gar nicht gehandhabt werden. Sie können immer wieder, auch wenn Sie das römische Recht zur Thüre hinausgeworfen haben, auf dasselbe zurück, es kommt zum Fenster hinein.” Idézi KNÜTEL: *Rechtseinheit ...* (46. j.) 249. o.

⁵⁷ Ld. L. LOMBARDI: *Saggio sul diritto giurisprudenziale*. Milano, 1967.

*Geleerdheid*⁵⁸ megjelenését követően írt levél (Epistolae ad Gallos, CLVI, Hamburgi, XVI. Novemb. 1633), amelyben azt írja, hogy semmi nem méltóbb egy *homo nobilis*-hez, mint a jog tanulmányozása.⁵⁹ Vontatkozik ez elsősorban annak a jognak a tanulmányozására, amely az embereket és a népeket összeköti. A *hazai jog (ius patrium)* ebben a vonatkozásban már másodlagos szerepet tölt be. Ugyanakkor a *hazai jog* nem csekély hányada is a római jog elemeiből tevődik össze, amelyet a legtöbb nép recipiált. A római jog ismerete azért is elengedhetetlenül szükséges, mert annak egy hatalmas és hosszú ideig fennálló birodalom gyakorlati jogi bölcsessége szolgált alapjául. A római jog azokon a területeken is érvényes, amelyeket a rómaiak nem hódítottak meg, azaz ez a jog nem a fegyverek erejével, hanem az igazság erejével érvényesül („*sine vi ulla, iustitiae suae vi triumphantes*”).

Nyilvánvaló mindezek mellett, hogy a római jog intézményeinek kontinuitása egyfajta „dekontesztualizálás” mellett érvényesül. A Knut Wolfgang Nörr által hangsúlyozott *Dekontextualisierung*⁶⁰ azt jelenti, hogy az intézményeket azoktól a konkrét, Rómában érvényesülő szociális feltételektől elszakítva – tekintettel az antik Róma és a modern kor társadalmi berendezkedésében mutatkozó alapvető eltérésekre – kell vizsgálnunk, amelyekben azok keletkeztek.

A modern törvényhozás századunkban egyre inkább eltávolodik a „kodifikáció” ideálképétől. A minden kérdést a véglegesség igényének rendezni szándékozó törvénykönyv szerkesztése helyett a modern időkben az elsődleges cél olyan törvények alkotása, amelyek a társadalmi együttélés legfontosabb kérdéseit szabályozzák. Ezek az „izolált” törvények, amelyek megalkotásánál nem cél a véglegesség igényével való szabályozás, gyakran olyan hézagokat (*lacunae*) hagynak, amelyeknek kitöltését a jogászoknak kell elvégezni. Annak érdekében, hogy ez ne

---

⁵⁸ GROTIUS e művének keletkezésére és jelentőségére nézve ld. K. WELLSCHMIED: *Zur Endstehung und der Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-Geleerdheid von Hugo Grotius*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung (Germ. Abt.) 69 (1952) 155 skk. o.

⁵⁹ Ld. B. L. MEULENBROEK: *Briefwisseling von Hugo Grotius*, 5. Teil, Berlin, 1966. 204 sk. o. Vö. még: R. ZIMMERMANN: *Römisch-holländisches Recht – ein Überblick*, in: *Das römisch-holländische Recht. Fortschritte des Zivilrechts im 17. und 18. Jahrhundert*, Hrsg. von R. Feenstra – R. Zimmermann, Berlin, 1992. 31 sk. o.

⁶⁰ Ld. K. W. NÖRR: *Das römische Recht zwischen Technik und Substanz: Bemerkungen zu seiner Rolle am Ende des 20 Jahrhunderts*, in: *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht* 2 (1994) 67. és 75. o.

vezethessen egyfajta kiszámíthatatlan kádi-bírászkodáshoz, szükséges a jogrend szisztematizálása és dogmatikai alapokra történő visszautalás. A hatályos jog rendszere és dogmatikája formálásában éppen az a jogtudomány játszott szerepet, amely egészen a XX. század elejéig a római jog tudománya volt.

A római jog döntően ezért válhat az utóbbi évtizedekben kétségtelenül háttérbe szorult összehasonlító jogi kutatások alapjává⁶¹ és tölthet be a XXI. században is kiemelkedő szerepet a jogtudományban és a jogászképzésben.

---

⁶¹ Az összehasonlító jog oktatásának alapjára, céljára és perspektívájára nézve ld. M. CAPPALLETTI: *Il diritto comparato e il suo insegnamento in rapporto ai bisogni della società*, in: *Rivista di diritto civile* (1968) 162. skk; R. SACCO: *Il diritto degli scambi transnazionali /un nuovo piano di studi nella facoltà giuridica torinese/*, in: *Foro italiano* 1981. V. 77. skk. és A. DE VITA – A. PIZZORUSSO – V. VARANO: *Il diritto comparato ed il „curriculum studiorum” del giurista*. in: *Quadrimestre* (1987) 100 skk. o.